

РЕЦЕНЗІЇ

Бучма О. В.
*кандидат філософських наук, доцент,
старший науковий співробітник
Відділення релігієзнавства Інституту філософії
ім. Г. С. Сковороди НАН України*

Токарчук О. В.
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова*

ІСТОРИЧНІ І ФІЛОСОФСЬКІ ВИМІРИ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА РОЗУМІННЯ, ПІЗНАННЯ І ОСМИСЛЕННЯ ПРАВА

Рецензія на Т. 1: Історія держави і права України /редкол.: В. Д. Гончаренко (голова) та ін. – Х.: Право, 2016 та Т. 2: Філософія права /редкол.: С. І. Максимов (голова) та ін. – Х.: Право, 2017 Великої української юридичної енциклопедії: у 20 т.

У 1991 році Україна добровільно відмовилася від тоталітарної моделі системи управління, відновила державний суверенітет, а згодом проголосила себе демократичною, соціальною, правовою державою, закріпивши на конституційному рівні принцип пріоритету прав і свобод людини. Відтак, перед молодого країною постала проблема розробки програми державного будівництва в нових геополітичних умовах і при цьому уникнути та не допустити виникнення підстав для повернення до тоталітаризму, де принципи верховенства права та законності підмінялися політичною доцільністю та підпорядковувалися панівній ідеології.

Проблема правового супроводу і забезпечення державного функціонування (актуальність якої викристалізовується через століття і загострюється нині в умовах руйнації системи міжнародного права, викликів українській державності, загроз системі колективної регіональної та глобальної безпеки де військова агресія, порівняно навіть з недалеким минулим, стала найбільш небезпечною з них) потребує все більшої уваги та нагального вирішення.

З проголошенням незалежності реалізувалося право українського народу на самовизначення, передбачене Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами. Відтак, Україна перейшла від формальної суверенності до реальної міжнародної правосуб'єктності та увійшла в складну систему світового політико-правового простору, окресленого глобалізаційним контуром.

В Декларації про державний суверенітет України, яка була прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 року визначалася перевага загальнолюдських цінностей над класовими і пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права. 28 червня 1996 року Верховна рада

України від імені Українського народу “усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та майбутніми поколіннями” прийняла основний, головний закон, невід’ємний атрибут держави – Конституцію, яка визначила Україну як суверенну й незалежну, демократичну, соціальну й правову державу.

Відтак, здійснилася одвічна мрія українського народу про свою самостійну незалежну державу. Нарешті українці стали державною нацією, подолавши долею визначений історичний трагізм на цьому тернистому шляху. Сповнене нуртувань і звитяг видалося для України минуле тисячоліття. Її історія, культура, право піддавалися нищівним ревізіям і руйнаціям в імперіях (Австро-Угорській, Російській) та державі нового типу – Радянському Союзу. Але трагічні і героїчні віхи українського державотворення не тлінною залишають історичну пам’ять і торують шлях у перспективу майбуття держави і права України.

Упорядкування і стабілізація культурно-цивілізаційного поступу України на мікрорівні (розбудова соціально-правової держави, становлення національної свідомості, відродження ідеї національної духовності, утвердження пріоритету загальнолюдських цінностей у масовій свідомості) і входження до нової макроструктури в якості рівно- і повноправного члена світового співтовариства можлива за умов вдало обраного, відпрацьованого і впровадженого в практику державного будівництва і суспільного облаштування механізму реалізації демократичного процесу, що має ґрунтуватися на багатовікових традиціях та досвіді українського державотворення з його здобутками і невдачами.

Окреслені політико-правові процеси супроводжують трансформації в науці (з середини ХХ століття до нашого часу), які детермінують бурхливий розвиток міждисциплінарних взаємодій, міжпредметних інтеграцій та виникненні на їх основі нових наукових спрямувань, які мають міжгалузевий характер.

Нині в науці повсюди виявляються “межі поставлені могутності раціонального розуму, причому вони в ньому ж таки й утворюються... ratio сходить зі свого п’єдесталу, коли настає царство випадковості, коли складність проникає в суть самого порядку речей, коли прагнення до порядку відступає перед могутнім натиском “хаосу”... наші абсолютні істини зникають. Залишаються клепті перехідного знання, такі собі тимчасові “гіпотези”. А на руїнах старого світу виникає новий”, – так характеризує панораму стану сучасної світової науки французька філософ науки Жаклін Рюс (Рюс Жаклін. Поступ сучасних ідей. – К., 1998. – С. 626). Ця дослідниця наголошує, що нині усталені істини зазнають краху, проте разом з цим виникають нові обрії у технічних, природничих, соціально-гуманітарних науках, філософії й теології.

Окреслена тенденція актуалізує питання розгляду межових взаємодій та взаємовпливів у предметному полі філософії права – науці, що й сама з’явилася та сформувалася на основі міжпредметних комунікацій філософії як історичного типу світогляду, форми суспільної свідомості і духовної культури та правознавства як системи юридичних наук. При цьому філософія права стала не лише системоутворючим каталізатором юридичної науки, а й створила її теоретичну базу, вищий методологічний рівень пізнання феномену права.

В сучасних філософських та юридичних науках спостерігаються переорієнтація і зміщення акцентів з суспільно-державного виміру права до онтологічного,

аксіологічного, гносеологічного, антропологічного і логічного його аналізу. А головною рисою як загальної філософії так і філософії права постає людиномірність.

Відтак у центрі предметного поля філософсько-правових досліджень постає людина як універсальна космічно-біологічно-соціальна істота. Тому ймовірно кінцевою метою філософських рефлексій щодо права є осмислення і пізнання людини. Отже не випадково основні напрями аналізу феномену права концентруються передусім навколо проблем онтології, епістемології, аксіології, антропології права, а вже потім – біля філософського осмислення інституційних вимірів державно-правової реальності.

Під таким кутом зору актуальність рецензованої роботи безсумнівна. Вона належно відображена в статтях-довідках першого та другого томів Великої української юридичної енциклопедії, які написані авторським колективом вчених юристів, істориків, політологів, філософів, соціологів на чолі з дійсним членом Національної академії правових наук України доктором юридичних наук, професором В. Д. Гончаренком (1 том) і членом-кореспондентом Національної академії правових наук України доктором юридичних наук, професором С. І. Максимовим (2 том).

У першому томі енциклопедії на належному науково-методологічному рівні з залученням великого масиву джерельного матеріалу відображені ключові віхи історії, основні теоретичні конструкції, поняття, категорії та напрями становлення і розвитку держави і права України. Енциклопедія знайомить читача з життям, ідеями, концепціями і політичними доктринами як класиків так і сучасних державних, політичних, громадських діячів, вчених-юристів, які виборювали та оберігали українську державність на різних етапах її історичного розвитку і зробили вагомий внесок у розвиток науки історії держави і права України.

Значну кількість статей автори присвятили найважливішим пам'яткам українського права, його джерелам, галузям й інститутам, генезису типів і форм української державності. Підсилює актуальність і значимість першого тому енциклопедії розкриття суті вузлових проблем організації і діяльності державних інституцій (органів місцевого самоврядування, влади і управління, представницьких органів та ін.).

У другому томі філософія права представлена як самостійна наука з чітко визначеним предметом і об'єктом дослідження, з логічно вибудованою структурою. Але її особливість полягає в тому, що вона є динамічною (бо залежить від суспільних реалій), а не статичною. Відтак, її предметне поле може модифікуватися, а структура, відповідно, вдосконалюватися, конкретизуватися і доповнюватися новими елементами, які в свою чергу можуть бути складовими структури інших наук. Це створює умови для подальшого вдосконалення і розширення меж філософсько-правових досліджень.

Очевидним є той факт, що на руїнах цінностей XIX та вже й XX ст.ст. виникає, народжується новий, сучасний світ. Світ, що пропонує нові парадигми праворозуміння, які характеризуються складністю і непередбачуваністю. В середині цього процесу на передній план висуваються інформація і комунікація, які всім управляють і контролюють усе поле знання, у тому числі й наукове. Зараз жодна з наук не в змозі існувати, функціонувати і розвиватися осібно, без зв'язку з іншими, без використання всіх здобутків іншої. Особливо яскраво це простежується у сфері соціально-гуманітарних наук, до яких належать юридичні науки і зокрема, філософія

права. Природність комунікації між ними можна пояснити відштовхуючись від природності й історичності зв'язку між явищами, що визначають їх предметне поле, а саме – феноменами людини, держави і права. В цьому контексті в другому томі енциклопедії переосмислено подаються ключові поняття і проблеми філософії права та теоретична, концептуальна, ідейна філософсько-правова спадщина видатних українських та зарубіжних мислителів філософів, юристів, теологів як далекого так і невіддаленого минулого (античні та середньовічні філософи, мислителі Нового часу, представники Німецької класичної філософії та різноманітних напрямів і течій філософсько-правової думки XIX – XXI ст.).

Оригінальною є структура Великої української юридичної енциклопедії: її кожен том має галузеве, чітко окреслене науково-правове спрямування (історії держави і права (1 том); філософії права (2 том); теорії держави і права; конституційного права; адміністративного права; фінансового права; міжнародного права та ін.). Це вигідно вирізняє цю енциклопедію серед інших аналогічних енциклопедичних видань. Адже її структура уможлиблює заповнення деяких прогалів (на наш погляд) першого та другого томів в наступних томах. А саме: 1) У 1 томі є статті “Річ Посполита”, “Російська імперія”, “Австро-Угорщина”, “Українська Радянська Соціалістична Республіка”. На нашу думку, в цьому контексті логічно було б подати статтю-довідку “Союз Радянських Соціалістичних Республік”. 2) У 1 томі є статті, що стосуються звичаєвого права, але поза увагою залишилися канонічне і церковне право. Доречно було б також дати блок проблемних статей з державно-церковних відносин. Тим паче, що серед авторського складу тому енциклопедії є фахівець і з цих питань – доктор історичних наук, професор Б. І. Андрусишин (Див. : Б. Андрусишин, В. Бондаренко. Державно-церковні відносини: історія, сучасний стан та перспективи розвитку. – К., 2011. – 385с.). 3) Варто було б розширити склад персоналій, що відзначилися вагомим історичним внеском в теорію й практику українського державотворення і правотворення. В 1 томі є: а) статті присвячені М. Ф. Володимирському-Буданову, А. І. Волошину, А. І. Яковліву та ін. У цьому контексті доречно було б подати статтю про С. П. Шелухіна; б) стаття присвячена відомому вченому-юристу, директору Інституту держави і права АН УРСР Б. М. Бабію. На нашу думку логічно було б у цьому блоці дати ще й статті про академіків В. М. Корецького та Ю. С. Шемшученка. 4) У 2 томі є значна кількість статей присвячених історії розвитку філософії права, та стаття “Історіософія права”. На наш погляд варто було б подати й окрему узагальнюючу статтю “Історія філософії права”. 5) У 2 томі увага приділена юридичній етиці, але поза нею (увагою) залишилася правова естетика. 6) У 2 том логічно увійшов би блок статей присвячених філософсько-теологічним вченням розуміння права (неотомізм, неопротестантське спрямування та ін.).

Відтак, “Велика українська юридична енциклопедія” і, зокрема її перший (“Історія держави і права України”) та другий (“Філософія права”) томи є фундаментальним енциклопедичним виданням, що відзначається актуальністю, новизною, оригінальністю. Переконані, що вона стане в нагоді не лише професійним юристам (теоретикам і практикам), працівникам державних і правоохоронних органів, викладачам і студентам, а й усім, хто цікавиться історією держави і права України та філософією права як світоглядно-методологічною основою правознавства.